

Robespierre ve Erdemli Terör*

Alper Yavuz

Fransız Devrimi'nin üzerinden iki yüzyıldan fazla bir zaman geçti. Devrim dönemini ve sonrasını anlatan sayısız kitap ve makale yayımlandı. Bu çalışmalara baktığımızda yazarların üzerinde en çok anlaşmazlığa düştükleri konu Eylül 1793'ten Temmuz 1794'e kadar süren Terör Dönemi ve devrimin önderlerinden Robespierre'in bu dönemdeki rolüdür. Terör Dönemi Robespierre'in saygınlığı üzerinde o kadar kötü bir etki yapmıştır ki devrime belki de en büyük katkıyı yapan kişi olmasına karşın 1989 yılında Fransızlar arasında yapılan bir araştırmada halkın Robespierre'e bakışının Kral XVI. Louis ve Kraliçe Marie-Antoinette'e bakışından daha olumsuz olduğu ortaya çıkmıştır (McPhee 2012, s. xvii). Peki, Robespierre bu kötü ünü gerçekten hak ediyor mu? Bu zor bir soru ancak kimi bilgiler ışığında yanıtlamayı deneyebiliriz. Öncelikle Terör Dönemi'nde ne olduğundan kısaca söz etmeliyiz. Sonrasında Robespierre kendini nasıl bu dönemin merkezinde buldu, bunu araştırmalıyız. Son olarak Robespierre'in terör tartışmalarında gündeme getirdiği "erdemli terör" kavramının ne anlama geldiğini incelemeyiz.¹

1 Terör Dönemi'nde Neler Yaşandı?

Fransız Devrimi'ni başlatan olayın genellikle 14 Temmuz 1789'da Paris halkının Bastille Hapishanesini ele geçirmesi olduğu kabul edilir. Fransa'da 14 Temmuz ulusal bayram olarak kutlanır. Her ne kadar Bastille'de yalnızca, adi suçlardan tutuklu 7 kişi bulunuyor olsa da bu eylem krallık rejimine karşı girişilmiş simgesel bakımdan önemli bir eylemdir (Doyle 2001, s. 42). Aslında devrimci eylemler bundan kısa bir süre önce zaten başlamıştı. Kral XVI. Louis yeni vergiler koymak istemiş ve buna yönelik kitle desteğini arkasına alabilmek için bir tür danışma meclisi konumundaki *Genel Meclisler*'i (États Généraux) toplantıya çağırmişti. En son 1614 yılında

*Bu yazının yayın bilgisi şöyledir: Alper Yavuz (2022). "Robespierre ve Erdemli Terör". İçinde: *İnsancıl Dergisi* 385, ss. 13–20. Yazıyı okuyup önerilerde bulunan İpek Mine Sonakın'a teşekkür ederim.

¹"Terör" sözcük anlamı olarak *yıldırma* ya da *korkutma* demektir. Bugün bu sözcük, genellikle, belirli bir ideolojiyi benimsemiş yasa dışı bir gücün gerçekleştirdiği çoğunlukla şiddet içeren her türden eylem için kullanılıyor. Sözcük Fransız Devrimi bağlamında ise Devrim'in amaçlarına hizmet eden şiddet eylemleri için kullanılmaktaydı. Örneğin yargı kararıyla uygulanmış bir ölüm cezası bu bağlamda devrimci terör olarak görülmekteydi.

topllanmış bu mecliste soylular, din adamları ve geri kalan halk² olmak üzere üç sınıfın temsilcileri yer alıyordu. Kralın çağrısı üzerine her sınıf kendi temsilcilerini seçti ve Genel Meclisler 5 Mayıs'ta Versailles'da toplandı. Bu mecliste geleneksel yöntem her sınıfın kendi içinde oylama yapması ve meclisin kararının üç sınıftan çıkacak birer oya göre belirlenmesiydi. Kral, önerilerine soylular ve din adamları sınıflarından destek alacağını düşünüyordu. Böylelikle halk sınıfı karşı çıksa bile kararlar 2'ye karşı 1 oyla Kral'ın istediği yönde çıkacaktı. Ancak olaylar beklendiği gibi gerçekleşmedi. Öncelikle halk sınıfı temsilcileri bu oylama yöntemine karşı çıktılar; her sınıfın ayrı ayrı toplanıp karar alması yerine sınıfların beraber toplanıp karar almasını savundular. Bu konuda çıkan tartışmalar sonucunda halk sınıfı tek başına hareket ederek 20 Haziran günü kendisini *Ulusal Meclis* ilan etti ve bir anayasa yapılana kadar çalışmalarını sürdürmeye karar verdi. Bu Meclis 27 Ağustos'ta *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi*'ni kabul etti.

Savaşlar, ayaklanmalar ve türlü kargaşalarla geçen bir dönemin ardından Ulusal Meclis'in yaptığı anayasa 14 Eylül 1791'de Kral'ın onayıyla yürürlüğe girdi. Sonrasında seçimler yapılarak yeni gelen milletvekillerinden oluşan *Yasama Meclisi* görevine başladı. Bir tür anayasal monarşi dönemine geçildiği düşünülüyordu ancak böylesi bir yönetimin olanaklı olmadığı kısa sürede görüldü. İç karışıklıklar giderek arttı. Bir dış müdahale beklentisi yayılıyordu. Kral ve kralcılar Kraliçe Marie-Antoinette'in akrabalarının hanedanlığında olan Avusturya'nın ve Prusya'nın Paris'i işgal edip devrimi sonlandıracağı umuduna kapıldılar. 13 Haziran 1792'de Prusya Fransa'ya karşı savaş ilan etti. Kraliyet ailesinin bu savaşta düşmanla iş birliği içinde olduğu söylentileri bir ayaklanmaya neden oldu. 20 Haziran günü halk kraliyet ailesinin yaşadığı Tuileries Sarayı'na girdi ve bunun sonucunda Kral ve ailesi tutuklandı.

Krallık sonrası dönemin hazırlıklarının yapılması için *Ulusal Konvansiyon* adıyla yeni bir meclis seçildi. Bu meclis 20 Eylül'de göreve başladı ve ilk iş olarak 21 Eylül'de Cumhuriyet'i ilan etti. Ocak 1793'te XVI. Louis ya da unvanları elinden alındıktan sonraki adıyla "Yurttaş Louis Capet" üç gün boyunca yargılandı ve suçlu bulunarak ölüm cezasına çarptırıldı. 21 Ocak günü giyotine gönderildi.³

Terör Dönemi'ni işte böylesi bir olaylar zinciri hazırladı. Yüzyıllar boyunca krallık ve katı sınıf ayrımlarına dayalı bir sistemle yönetilen Fransa,

²Bu sınıf "Tiers-État" (Üçüncü Sınıf) olarak da adlandırılır.

³Terör Dönemi'nde ölüm cezalarının uygulama yöntemi yüksek bir noktadan keskin bir bıçağın serbest bırakılması yoluyla başın gövdeden ayrılmasıydı. Her ne kadar bu işlem "giyotin" olarak anılsa da aslında Fransız doktor Joseph-Ignace Guillotin bu ölüm cezası yöntemini bulan kişi değildi. Tam tersine Doktor Guillotin ölüm cezasına karşıydı. Ulusal Meclis'in üyesiyken ölüm cezasına karşı olduğunu ancak uygulanmasında ısrar edilecekse kurbanı en az acı veren bu yöntemin kullanılmasını önerdiği için yöntem sonrasında onun adıyla anılır (McPhee 2012, s. 89).

cumhuriyet yönetimine geçişin sancılarını yaşadı. Ülke içindeki isyanlar, ülke dışındaki savaş tehditleri sert önlemler alınması sonucunu doğurdu. Terör Dönemi'nin gelişiminin ilk göstergesi 6 Nisan'da *Kamu Güvenliği Komitesi*'nin kurulmasıydı. Ulusal Konvansiyon'un başkanlığını yürüten Robespierre 27 Temmuz'da bu komitede de görev aldı. Sonraki yaklaşık 1 yıl boyunca Kamu Güvenliği Komitesi ülkedeki en önemli kararların alındığı bir tür hükümet görevi gördü. İlk olarak Ekim ayında Jirondenler olarak adlandırılan Meclis'teki ılımlı milletvekillerinden oluşan kümenin üyeleri yargılanıp giyotine gönderildiler. Sonrasında Mart 1794'te köktenci görüşleri savunan ve başlarında dönemin etkili gazetecisi Jacques Hébert'in bulunduğu Hébertistler kümesinin üyeleri aynı sonla karşılaştılar. Sıra devrimin en önde gelen kişileri arasında yer alan Danton ve Camille Desmoulins'e gelmişti. Onların yazgısı da benzer oldu. 5 Nisan günü giyotine gönderildiler. Bütün bu yargılamalarda temel suçlama monarşinin geri getirilmesi için gizlice çalışma yürütmektir.

Terör Dönemi Fransa'da büyük huzursuzluğa neden oldu. Her an herkes giyotine gönderilme korkusu yaşamaya başladı. En sonunda oklar Kamu Güvenliği Komitesi'nin üyelerine döndü. Robespierre "diktatörlük" peşinde olmakla suçlandı. Ulusal Konvansiyon aldığı bir kararla Robespierre ve yakınında yer alan St-Just, Couthon gibi kişileri suçladı. Direniş girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı ve 28 Temmuz 1794 günü 36 yaşındaki Robespierre'in de içinde olduğu yetmiş bir kişi giyotine gönderildi. Böylelikle Terör Dönemi sona ermiş oldu.

2 Robespierre'in Terör Dönemi'ndeki Rolü

Peki, Robespierre nasıl oldu da Terör Dönemi'nde devrimin en etkili figürü oldu? Robespierre kimdir, önce ona bakalım. Maximilien Robespierre, 6 Mayıs 1758'de Fransa'nın kuzeyindeki Arras kentinde doğar. Çok küçük yaşta annesini yitirir. Avukat babası işleri nedeniyle uzakta olduğu için Maximilien ve iki kardeşini anneannesi ve dedesi büyütür. 1769 yılında dönemin en prestijli okullarından olan Paris'teki Louis-le-Grand'da okumak için burs kazanır. Robespierre 1781 yılına kadar bu okulda yatılı olarak kalır. Bu dönemde Sorbonne Üniversitesinde 3 yıl hukuk okur. Öğrenciliği sırasında başta Rousseau olmak üzere aydınlanmacı düşünürlerin yapıtlarını tanır. Sonrasında memleketi Arras'ya dönerek orada avukatlık yapmaya başlar. Gerek üstlendiği davalarda gerekse girdiği tartışmalarda aydınlanma düşüncelerini savunur. Ayrıcalıklı sınıfların yaptığı haksızlıklara karşı sıradan insanlardan yana bir tutum alır. Örneğin 1783 yılında amatörce bilimle ilgilenen bir avukatın bir paratoner kurduğu için komşularınca mahkemeye verilmesi üzerine Robespierre bu avukatın savunmasını üstlenir ve savunma metninde bilimin ve bilimsel ilerlemenin önemine değinir. Sonrasında Robespierre bu metnin bir kopyasını parato-

nerin mucidi Benjamin Franklin'e kendisine duyduğu hayranlığı belirterek gönderir. Robespierre'in kazandığı bu dava ulusal gazetelerde haber olacak kadar dikkat çeker (McPhee 2012, ss. 34–35). Yine 1783 yılında bir başka davada bir rahibin hırsızlıkla suçladığı bir ayakkabıcıyı savunur. Robespierre bu davayı o kadar sahiplenir ki mahkeme salonunda hırsıyla söylediği sözlerden dolayı Arras Barosu ona yargıçlara hakaret etme suçlamasıyla kınama cezası verir (McPhee 2012, ss. 41–42).

Mesleğiyle ilgili başarılarının yanında Robespierre yaşadığı bölgedeki entelektüel çevrelerle de ilişki kurar. *Arras Bilimler Akademisine* seçilir. Rosati adındaki bir entelektüel çevreye katılır. Buralarda sunduğu bildiri-lerle aristokratik ayrıcalıklara karşı çıkarak aydınlanma değerlerini savunur. Örneğin 1786'da başkanlığa seçildiği Arras Bilimler Akademisine ilk kez onun döneminde iki kadın, onursal üye olarak seçilirler. Robespierre akademilerin kadınlara da açık olması gerektiğini savunarak kadınların "evrendeki işe yaramaz süslemeler değil, toplumun görkemine ve mutluluğuna katkı yapacak" kişiler oldukları görüşünü dile getirir (McPhee 2012, ss. 44–45).

Arras ve çevresinde etkin bir avukat ve aydın olarak yaşamını sürdürmesi beklenirken Robespierre için her şey Kral'ın 1789 yılında Genel Meclisler'i toplama kararıyla değişir. Robespierre Nisan 1789'da Arras'ı da içine alan Artois bölgesinden üçüncü sınıfın (halk sınıfı) milletvekili seçilir.

Robespierre daha devrimin ilk günlerinde yaşananların önemini farkındadır. Bastille'in ele geçirilmesinden bir hafta sonra bir arkadaşına yazdığı mektupta şunları söyler: "şu anki Devrim sayesinde, sevgili arkadaşım, insanlık tarihinin gösterebileceği en büyük olaylara birkaç gün içinde tanık olduk" (McPhee 2012, s. 66). Bu dönemde Meclis'te ve devrimle ilgili önemli tartışmaların yapıldığı Jakobenler Kulübü'nde giderek etkin bir tartışmacı konumuna gelir. Devrimin insan hakları ve eşitlik gibi değerlerinin önde gelen savunucusu olur. Örneğin geliri belirli bir düzeyin altında olan yurttaşları "edilgin" sayarak oy kullanmalarını engelleyen uygulamaya karşı çıkar. Bu uygulama yedi milyon erkek Fransız yurttaşından üç milyonunun oy kullanması önünde engeldir (Robespierre 2017e). Yine bir başka tartışmada o zaman oy hakları olmayan Yahudilerin, Protestanların ve aktörlerin oy kullanmalarını savunur (Robespierre 2017f). Fransa'nın kolonilerindeki siyah kölelerin özgürlüklerinden yana olduğunu belirten konuşmalar yapar (Robespierre 2017c).

Robespierre devrimciler içinde sol kanadın temsilcisidir. Ona göre toplumun genel esenliğinin göstergesi tek tek bireylerin mutluluklarının toplamı değil toplumun genel olarak sağlıklı ve uyumlu olmasıdır. Robespierre için ideal toplum emeğiyle geçinenlerin egemen olduğu bir toplumdur. Aşırı varsıllık ve yoksulluğun olduğu yerde genel esenlikten söz edilemez. Bu nedenle Robespierre büyük servet edinmeye ve finans kapitalizmine karşıdır. Devletin ve toplumun görevi, en başta adaletli bir vergilen-

dirmeye herkesin eğitim, sağlık, toplumsal katılım gibi haklarını güvence altına almaktır (McPhee 2012, s. 151). 1793 yılında yeni anayasa için görüşmeler sürerken Robespierre yeni bir yurttaş ve insan hakları bildirgesi hazırlar. Bu bildirgeyle ilgili en dikkat çekici nokta 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde doğal bir hak olduğu belirtilen mülkiyet hakkının böyle sayılmaması ve gerekli durumlarda sınırlandırılabilir olması önerisidir. Bu konuyla ilgili maddeler şöyledir:

- VI. Mülkiyet her yurttaşın yasa güvencesindeki mülklerinden yararlanma ve onları elden çıkarma hakkıdır.
- VII. Diğer bütün haklar gibi mülkiyet hakkı da başka insanların haklarına saygı gösterme yükümlülüğünce sınırlıdır.
- VIII. Bu hak türdeşlerimizin güvenliğine, özgürlüğüne, yaşamına ya da mülküne zarar veremez.
- IX. Bu ilkeyi çiğneyen her türden ticaret, özünde yasaya aykırı ve ahlak dışıdır. (Robespierre 2017a, s. 69)

Bu maddelerle Jironenlerin temsilcisi filozof Condorcet'nin hazırladığı mülkiyet hakkının kutsal olduğunu belirten taslak karşıtlık içindedir. Robespierre kendi önerisini şöyle savunur: "Özgürlüğü insanlığın en önde gelen değeri, doğadan gelen hakların en kutsalı olarak tanımlarken doğru bir biçimde onun sınırlarının başkalarının hakları olduğunu söylemişsiniz: Bu ilkeyi neden toplumsal bir kurum olan mülkiyete uygulamıyorsunuz?" (Robespierre 2017a, s. 67) Robespierre'in mülkiyet hakkının sınırlandırılması ile ilgili önerileri 1793 Anayasası'na girmez ancak onun da etkisiyle bütün yurttaşların eğitimden yararlanması, çalışamayacak durumda olan yurttaşlara gerekli bakımın sağlanması gibi toplumsal haklar yeni anayasa güvence altına alınır.

İlkelerinden ödün vermez tutumu nedeniyle bozulmaz, yoldan çıkarılamaz anlamına gelen "incorruptible" takma adıyla övgüye değer bulunan Robespierre aynı zamanda Terör Dönemi'ndeki idamların sorumlusu olarak görüldüğünden diktatörlükle suçlanır. O dönemden kalma bir karikatürde Robespierre, herkesi giyotine gönderip en son celladın ipini de kendisi çekerken gösterilir.⁴ Robespierre aslında kişisel olarak ölüm cezasına karşıdır (McPhee 2012, s. 89). Terör Dönemi'nde kaçınılmaz bir uygulamaya dönüşen ölüm cezalarını Kamu Güvenliği Komitesi'ndeki görevi nedeniyle onaylaması gerektiğinde büyük üzüntü duyar.⁵ Robespierre Terör

⁴Bu karikatüre şu bağlantıdan erişilebilir: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/3e/Robespierre_ex%C3%A9cutant_le_bourreau.jpg.

⁵Camille Desmouilins'in giyotine gönderilmesini onaylamak Robespierre için özellikle acı vericidir. Desmouilins onun yatılı okuldan arkadaşıdır. Sonrasında Robespierre onun nikâh şahidi ve oğlunun vaftiz babası olur. Robespierre'in yaşadığı bu çelişki filmlere de konu olmuştur. Örneğin Andrej Wajda'nın ünlü filmi *Danton*'da (1983) Danton ve Desmo-

Dönemi'nde şiddetin denetimden çıktığının da farkındadır. Devrim sürecinin demokrasiyle değil diktatörlükle sonuçlanacağı, devrimin kazanımlarının yitirileceği endişesini taşır.⁶

Terör Dönemi sıklıkla *erdem* kavramıyla birlikte anılır. Robespierre de konuşmalarında çokça erdem vurgusu yapar. Peki, bir felsefi kavram olan erdem, terör ile neden böyle yan yana getirilmiştir? Şimdi buna bakalım.

3 Erdemli Terör

Robespierre'den en çok yapılan alıntı belki de şudur: “ (...) terör, erdem olmadan yıkıcıdır; erdem, terör olmadan güçsüzdür” (Robespierre 2017b, s. 115). Žižek'in (2017) de belirttiği gibi bu sözün Kant'ın şu ünlü sözü ile benzerliği dikkat çekicidir: “Düşünceler, içerik olmadan boştur; görüşler, kavramlar olmadan kördür.” (A51/B75). Kant'ta bilgi için nasıl kavramsal ve deneysel olanın birlikteliği gerekiyorsa Robespierre'de de sağlıklı bir toplumsal düzen için erdem ve terörün birlikteliği gereklidir. Şimdi, Robespierre'in burada ne demek istediği üzerinde duralım.

İlk olarak erdem kavramına bakalım. Erdem felsefede çoğunlukla ahlak felsefesi bağlamında geçse de aslında kavramın kapsamı daha geniştir. Erdem için kişiyi ahlak, bilgi ya da belirli bir işi yürütme bakımından daha iyi duruma getiren, olumlu karakter özelliği, gibi genel bir tanım verebiliriz. Bilgi felsefesinde *erdeme dayalı bilgi felsefesi* adı verilen bir yaklaşım vardır. Bu yaklaşımda doğrulara ulaşmakta daha başarılı olmak için bir öznenin taşıması gereken kişilik özellikleri (*bilgisel erdemler*) araştırılır. Örneğin bir düşüncenin doğru olup olmadığına karar verirken o düşünceyi destekleyen ve onun karşısında yer alan kanıtları özenli bir biçimde değerlendiren bir kişinin doğruya ulaşmada böyle yapmayan bir kişiye göre daha başarılı olacağını söyleyebiliriz. Bu durumda eldeki kanıtları özenli bir biçimde değerlendirmek bir bilgisel erdemdir. Benzer nedenle açık düşünceli olmak

uylins idama gönderilirken Robespierre'in yaşadığı acı gösterilir. Benzer bir sahne Robert Enrico ve Richard T. Heffron'un *Fransız Devrimi* (1989) adlı filminde de görülür.

⁶Wajda'nın filminde bu konu şöyle işlenir. Danton ve arkadaşları idama gönderildiği sırada hasta yatağında yatmakta olan Robespierre'in odasına Saint-Just gelir ve aralarında şu konuşma geçer:

SAINT-JUST: Bitti Maxime. Zaferimiz tamamlandı. Halk olayları [idamları] soğuk kanlılıkla karşıladı. Diktatör olmayı kabul etmelisin şimdi.

ROBESPIERRE: Uğruna yaşadığım her şey sonsuza kadar çöküp gitmiş gibi geliyor.

SAINT-JUST: Anlamıyorum.

ROBESPIERRE: Devrim yanlış yola saptı.

SAINT-JUST: Bunu nasıl söylersin?

ROBESPIERRE: Artık ne dediğimi bilmiyorum. Diktatörlüğün gerekli olduğunu itiraf ediyorsun. Bunu söylemek ulusun kendini yönetemediği ve demokrasinin yalnızca bir yanılsama olduğu anlamına geliyor. Deliriyorum!

SAINT-JUST: Hayır, yalnızca umutsuzsun. Öyleyse, kafana sık bir kurşun.

ROBESPIERRE: İyi fikir. Böylece dertlerim sona erer.

için de bilgisel erdemdir, diyebiliriz. Açık düşünceli insanlar, dogmatik insanlara göre yanlıştan kaçınıp doğruya ulaşmada çoğunlukla daha başarılıdırlar.

Robespierre'in sözü bağlamında bizi daha çok ilgilendiren ahlak felsefesinde erdem rolüdür. Erdemi temel alan ahlak felsefesi yaklaşımı *erdem ahlakı* olarak adlandırılır. Erdem ahlakı denince akla ilk olarak kuşkusuz Aristoteles gelir. Aristoteles'e göre ahlakın amacı mutluluktur. Bilgisel erdemler nasıl bizi doğruya götürmeliyse ahlak erdemleri de bizi mutluluğa götürmelidir. Ahlak eğitimi erdemlerin öğretilmesini değil kazandırılmasını amaçlamalıdır. Bunun yolu ise uygulamadır. Ahlak erdemleri "yapa yapa" kazanılır. Bir başka deyişle, erdemler birer kişilik özelliğine, birer alışkanlığa dönüşmelidir. Bir örnek vermek gerekirse yeme içmede ölçülü olma bir ahlak erdemidir. Ne kadar yemek yemenin ölçülü sayılacağı sorusunun mutlak bir yanıtı yoktur. Erdem ahlakı bu soruyla ilgilenmez. Ölçünün ne olduğu kişinin özelliklerine ve ilgili bağlama göre değişiklik gösterir. Önemli olan kişinin bu konudaki erdemi kazanıp ölçü sorusuna kendisinin karar vermesi ve bu kararını uygulayabilmesidir. Bir erdem kazanılmasında belki en önemli aşama kişinin kendini tutmayı öğrenmesidir. Yalnızca kendine egemen olabilen bir kişinin erdemli davrandığı söylenmelidir. Örneğin içki konusunda ölçüyü kaçırdığının farkında olmasına karşın kendini tutamayıp içmeyi sürdüren bir kişiyi düşünelim. Bu kişinin bilgi bakımından bir eksiği olduğunu söyleyemeyiz. Kendisi için ölçünün ne olduğunu bilmekte ancak kendine egemen olamadığı için gerektiği gibi davranmamaktadır.⁷ Bu tür durumlar düşünüldüğünde erdem eğitiminde *zorlamanın* rol oynaması gerekir. Bir erdem kazandırılana kadar kişinin zorlanması gerekebilir. Bu zorlamanın kaynağı başkaları olabileceği gibi erdem kazanımı için kişi, kendi kendisini de zorlayabilir. Örneğin kendini tutamadığı konu her neyse o konudaki isteklerini tetikleyebilecek ortamlardan uzak durabilir. Sonuç olarak erdem ahlakının erdem eğitiminde en genelde kendine egemen olmayı amaçladığı ve bu amacı gerçekleştirmek için gerektiğinde zorlayıcı olmaktan kaçınılması gerektiğini savunduğunu söyleyebiliriz.⁸

Erdem ahlakı anlayışı Robespierre'i yakından etkilemiştir. Aristoteles ahlakı Robespierre'in Louis-le-Grand'da aldığı eğitimin ana bileşenlerinden biridir (McPhee 2012, s. 17). Okul eğitiminin bir parçası olmasa da Aydınlanmacı düşünürlerin yapıtlarıyla da Robespierre yatılı okul dön-

⁷Kuşkusuz burada tıbbi açıklama gerektiren bağımlılık ve benzeri durumları dışarıda bırakmalıyız.

⁸Eğitimde zorlamanın önemine bir örneği Kuçuradi (2019) verir. Ona göre Türkiye'de ve dünyada şiddetin artmasının temel nedenlerinden biri insanların kendini tutmayı bilmemesidir. Şiddet için en sık duyulan gerekçenin "kendimi tutamadım" olması da bunu gösterir. Kuçuradi kendini tutmanın okuldaki eğitimin bir parçası olması gerektiğini savunur. Bu düşüncenin bir uygulamasını kendisinin de yaptığını ve öğrencilerinden ders sırasında su içmemelerini isteyerek onların bu konuda kendilerini tutabilmelerini öğrenmelerini amaçladığını belirtir.

minde tanışır. Özellikle Rousseau ve Montesquieu'deki toplumsal erdem düşüncesi Robespierre'in siyaset anlayışının biçimlenmesinde önemli rol oynar (McPhee 2012, s. 38). Buna göre bireysel erdemler gibi toplumsal erdemlerden de söz edebiliriz. İlkinin amacı bireyin mutluluğuyken ikincinin amacı toplumun mutluluğudur. Bireysel erdemler kazandırılırken zorlama gerekebiliyorsa toplumsal erdemler için de gerekebilir. Robespierre'in "erdemli terör" sözünü böyle anlayabiliriz. Fransız Devrimi'nin temel ilkeleri olan özgürlük, eşitlik, adalet, insan hakları ancak uygulanarak, "yapa yapa" birer toplumsal erdeme dönüşebilirler. Bu erdemlerin kazandırılmasında zorlamaya ya da Robespierre'in deyimiyle "teröre" gereksinim vardır. Yukarıda alıntılanan o ünlü sözünün geçtiği bağlama bakarsak Robespierre'in bu konudaki yaklaşımını daha açık görürüz:

Barış zamanında halk hükümetinin ana dayanağı erdemse, devrim sırasında halk hükümetinin ana dayanağı hem erdem hem de terördür: terör, erdem olmadan yıkıcıdır; erdem, terör olmadan güçsüzdür. Terör hızlı, sert, kararlı adaletten başka bir şey değildir; öyleyse erdem bir üründür; özel bir ilke olmayıp genel demokrasi ilkesinin anavatanın en öncelikli gereksinimlerine uygulanmasının bir sonucudur. (Robespierre 2017b, s. 115)

Bu sözlerden Robespierre'in devrim anlayışını da görebiliyoruz. Devrim, ona göre, başta adalet olmak üzere toplumsal erdemlerin egemen olması için zora başvurulmasıdır. Kuşkusuz bu zorlamayı yapacak yöneticilerin de erdeme uygun davranması gerekir. Tersine yıkıcı sonuçlar doğurur. Söz konusu olan toplumsal bir erdem olsa da bunların aynı zamanda bireylerde de karşılık bulması gerekir. Bir erdem bir toplumda egemen olması için başta yöneticiler olmak üzere toplumun geneli o erdemi içselleştirmelidir. Devrim dönemi toplumsal erdemlerin içselleştirilme sürecidir.

Robespierre insanların doğal eğilimlerinin iyi olmaya yönelik olduğuna inanır ancak yüzyıllardan gelen yoksulluk ve cehalet onların kendileri için neyin iyi olduğunu bilmeleri önünde engeldir. Kötücül güçler onları kolayca yoldan çıkarabilirler (McPhee 2012, s. 135, 197, 232). Bu nedenle zora başvurma, devrim sürecinin kaçınılmaz bir ögesidir. Robespierre devrimci şiddete karşı çıkanlara şunu sorar: "Yurttaşlar, siz devrimsiz bir devrim mi istiyorsunuz?" (Robespierre 2017d, s. 43).

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü üzere Robespierre devrimci şiddetin demokratik ilkelerle uyumsuz olduğu görüşünde değildir. Onun diktatörlükle suçlandığı yukarıda belirtilmişti. O suçlamada söylenen onun keyfi bir tek kişi yönetimi peşinde olduğuydu. Robespierre bu suçlamayı kabul etmez. Onun amacı erdemle iş gören bir yönetimin egemen olmasıdır. Bu amaçla gerektiğinde şiddet de uygulanabilmelidir. Bugünkü yaygın değerlendirme böylesi bir yönetimin de bir tür diktatörlük sayılması gerektiği

ve demokratik ilkelerle bağdaşmayacağıdır. Ancak Žižek'in (2017, s. xx-vii) de vurguladığı gibi asıl karşıtlık demokrasi ve diktatörlük arasında değil farklı yönelimdeki diktatörlükler arasındadır. Robespierre'in savaşımı aristokratik değerlerin egemen olduğu bir diktatörlüğe karşı burjuva değerlerin egemen olduğu bir diktatörlüğün yönetimi içindi. Öyleyse Terör Dönemi'nin yönetimini bir tür diktatörlük olarak nitelendirebiliriz ancak bununla anlatılmak istenenin bir tek kişi yönetimi değil bir sınıf diktatörlüğü olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Bu yönetim burjuva demokratik değerlerin savunucusu olduğu için aynı zamanda demokratik bir yönetimdir. Zora başvurması demokratik ilkelerin toplumda içselleştirilmesi amacıyla. Bu dönemdeki idamları ve kimi muhalif gösterilerin şiddetle bastırılmasını bu gözle değerlendirmek gerekir. Robespierre'in beklentisi demokratik ilkelerin toplumda kabul görmesiyle devrimin tamamlanacak olması ve devrimci şiddetin de böylece son bulmasıdır. Kuşkusuz bu sürecin pratikte büyük haksızlıklar ve aşırılıkları beraberinde getirmesiyle olaylar denetimden çıkmış ve sonunda Robespierre ve arkadaşlarının da sonunu getirmiştir. Robespierre tekil olaylardan dolayı pişmanlık ya da üzüntü duymuş olsa da devrim sürecinde gerektiğinde zorlamaya başvurulması konusunda kararlı tutumundan ödün vermemiştir.

Son olarak bütün bu anlatılanlar ışığında yakın dönemde yayımlanmış bir kitapta Clarke'ın (2019) ortaya attığı bir soruya bakalım. Clarke'a göre 1789'a gelindiğinde Fransa zaten birçok açıdan toplumsal dönüşümün sonuçlarını almaya başlamış bir yerdi. Sonrasında anayasa istekleri 14 Eylül 1791'de sonuç vermiş ve Kral'ın da yeni anayasayı kabul etmesiyle Fransa anayasal monarşi düzenine geçmişti. Bu İngiltere'dekine benzer bir yönetim biçimiydi ve ortalama bir Fransız yurttaşının zaten bundan fazlasına yönelik bir istemi yoktu. Öyleyse bu kadar kan dökülmesine gerek var mıydı?

Clarke'ın sorusunu kan dökülmesi ve şiddetin gerekli olup olmadığı üzerinden düşünmek yanıltıcı olabilir. Kuşkusuz, bunlar tek başına düşünüldüğünde istenmeyecek olaylardır. Buna karşılık bunları yapılmak istenen devrimlerin sonuçları olarak kabul ettiğimizde burada asıl sorulması gereken 14 Eylül 1791 sonrasındaki devrimci savaşım yaşanmasaydı Fransa ve Dünya tarihi açısından nasıl bir farklılık oluşurdu, sorusu olmalı. Bu sorunun yanıtlanması kuşkusuz büyük boyutlu bir araştırmayı ve spekülasyonu gerektirir ancak yine de yanıtın nerede aranması gerektiğine yönelik birkaç kısa yorum yapabiliriz. Bugün en sıradan tarih ders kitapları bile Fransız Devrimi'nin tarihte "Yakın Çağ" ya da "Geç Modern Dönem" olarak adlandırılan dönemi başlatan olayların başında geldiğini yazar. 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarında Dünya'nın farklı bölgelerinde yaşanmış neredeyse bütün önemli toplumsal gelişmelerin Fransız Devrimi'nin doğrudan ya da dolaylı sonuçları olduğunu söyleyebiliriz. Güney Amerika bağımsızlık savaşları, Avrupa'daki 1848 işçi devrimleri, 1871 Paris komünü deneyimi, Bolşevik Devrimi ve Türkiye'de Cumhuriyet Devrimi gibi birçok

köklü dönüşüm Fransız Devrimi'nden yoğun izler taşır. Aristokratik ayrıcalıkların son bulması, devleti yönetenlerin seçimle göreve gelmesi, yargı önünde bütün yurttaşların eşit sayılması, düşünceyi dile getirmenin temel bir hak olması, toplumsal düzenin dinsel anlayışlara göre belirlenmemesi gibi birçok temel ilke Fransız Devrimi'nin etkileri olarak bütün dünyaya yayılmıştır. Peki, Fransız Devrimi bir anayasal monarşi ile sonuçlansaydı insanlık tarihi için böylesi bir etkisi olur muydu? Buna evet demek çok güçtür. Bu türden bir etki olanaklı olsaydı kökleri 17. yüzyıla dayanan İngiliz anayasal monarşi düzeninin böylesi bir etkiyi yapması gerekmez miydi?

Kimileri burada saydığımız devrimci dönüşümlerin yanında olumsuz kimi örneklerin de Fransız Devrimi'nden etkilendiğini söyleyebilir. Örneğin toplumu baştan aşağı dönüştürmeyi amaçlayan ve bunun için zora başvuran Nazi yönetimi için de Fransız Devrimi'nin bir etkisi denemez mi? Bu bakımdan Hitler ve Robespierre de birbirine benzetilemez mi? Bu görüşe karşı Fransız Devrimi'nin erdemli yönetim ülküsünü anımsatmak gerekir. Erdemli yönetim toplumun ve insanlığın mutluluğunu amaçlamalıdır. Nazizm ve benzeri gerici yönetimlerin erdemli oldukları söylenemez. Buradaki yöneticiler belki kendilerini erdemli görüyorlardır ancak kişinin kendini erdemli sanmasıyla gerçekten erdemli olması arasında büyük fark vardır. Robespierre'in yukarıda alıntılanan sözü ışığında düşünersek erdemsiz terörün yıkıcı olmasının yanında kendini erdemli sanan erdemsiz terörün daha da büyük yıkımların kaynağı olabileceğini söylemeliyiz.

Savaş ve Barış'ta bir salon toplantısı sahnesinde Piyer Bezuhov Fransız Devrimi'nin büyüklüğünden ve ideallerinden söz edince şu alaycı karşılığı alır: "Öyle ya, talan, cinayet, hükümdar katli gibi idealler!" Bunun üzerine Piyer şöyle söyler: "Bunlar tabii işin aşırı tarafıydı. Ama ihtilalin asıl anlamı başka. Asıl anlam insan haklarında, eski yanlış düşüncelerden kurtulmada, bütün vatandaşların eşitliğindedir." (Tolstoy 2013, Cilt I, ss. 82-3)⁹ Aslında bu diyalog Fransız Devrimi ile ilgili iki yüzyıldan uzun bir zamandan beri süren tartışmanın özeti gibidir. Devrimin asıl anlamını, yücelttiği erdemlerde arayanlarla uyguladığı terörde arayanlar arasındaki tartışma bundan sonra da sürecek gibi görünmektedir.

Kaynaklar

Clarke, Stephen (2019). *The French Revolution. & What Went Wrong*. London: Arrow Books.

Doyle, William (2001). *The French Revolution. A Very Short Introduction*. Oxford, New York: Oxford University Press.

⁹Romanın bu bölümü Doyle'da (2001, s. 15) da alıntılanmıştır.

